

ФІНАНСИ. ПОДАТКИ. КРЕДИТ

УДК 658.14 : 330.31

І. А. ШОВКУН,

кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕРОБНІЙ ПРОМИСЛОВOSTІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Розкрито сутність фінансового потенціалу технологічного відтворення. Визначено систему кількісних і якісних параметрів цього потенціалу. З використанням методів кластерного аналізу оцінено характеристики фінансового потенціалу технологічних секторів переробної промисловості в регіонах країни. Виявлено суперечності відтворювального процесу, який відбувається у звужених масштабах навіть за наявності достатнього фінансового потенціалу.

Ключові слова: технологічне відтворення, фінансовий потенціал технологічного відтворення, технологічна структура промислового виробництва, кластерний аналіз.

The essence of the financial potential of a technological reproduction is clarified. The system of quantitative and qualitative parameters of this potential is determined. With the use of methods of the cluster analysis, the characteristics of the financial potential of technological sectors of the processing industry in regions of the country are given. Contradictions of the reproduction process running on restricted scales even in the presence of a sufficient financial potential are revealed.

Keywords: technological reproduction, financial potential of a technological reproduction, technological structure of an industrial production, cluster analysis.

Основою економічного розвитку країни та регіонів є процес розширеного технологічного відтворення у промисловому виробництві. Підприємствами промисловості створюється лівова частка валового регіонального продукту, тому технологічний поступ виробництва забезпечує зміцнення соціально-економічного становища регіонів. З цієї причини реалізація державної політики регіонального розвитку безпосередньо залежить від структурно-технологічних зрушень у промислових комплексах регіонів.

Необхідність звернення до питань технологічного відтворення зумовлюється станом техніки і технологій у національному виробництві, де спостерігаються поглиблення фізичного і морального зносу, а також регрес техніки і технологій¹. При цьому існуючі диспропорції у розподілі фінансових ресурсів відтворення між

---

¹ Див.: *Балицька В.В.* Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети. — К.: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, 2007. — С. 168–182; *Якубовський М.* Промислова політика: проблеми та перспективи модернізації // *Економіка України*. — 2010. — № 8. — С. 21–29; *Киндзерский Ю.В.* Особенности развития института собственности в системе мер преодоления промышленной отсталости // *Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна*. — Вип. 38-1. — Донецьк, ДонНТУ, 2010. — С. 61–69; *Шини-*

секторами економіки і виведення коштів з виробничого обороту перешкоджають їх своєчасному перерозподілу в освоєння нових технологій та гальмують прогресивні структурні зрушення в економіці². Гострота проблем технологічного відтворення та його фінансового забезпечення у регіонах країни сягає таких масштабів, що порушує фінансову безпеку³.

Процес технологічного відтворення потребує фінансового забезпечення. На мікрорівні джерелами забезпечення затрат на відтворення слугують власні, залучені та позикові фінансові ресурси. З вітчизняної та зарубіжної практики відомо, що основною формою забезпечення витрат на відтворення на підприємствах промисловості є самофінансування⁴. При цьому джерелом простого відтворення виступає нагромаджена амортизація, а розширеного — чистий прибуток.

Актуальність оцінки фінансового потенціалу визначається тим, що від його обсягу та якості залежать можливості технологічного відтворення у промисловості, а отже, розбудови економіки регіонів країни. У цьому зв'язку постають наукові проблеми виявлення потенціалу власних джерел нагромадження виробничого капіталу переробної промисловості, аналізу фінансової здатності її технологічних секторів акумулювати фінансові ресурси і перетворювати їх на джерела інноваційно-технологічного відтворення. Ці проблеми досі залишалися невирішеними з огляду на тривалі тенденції до скорочення виробничих інвестицій, падіння вартісних параметрів основних засобів, консервації застарілих основних засобів, руйнування техніко-технологічного базису промислового виробництва. Таким чином, мета нашого дослідження полягає у виявленні стану фінансового потенціалу технологічного відтворення у переробній промисловості на основі системного аналізу його показників в економіці регіонів і країни.

***Технологічне відтворення та його фінансовий потенціал:
економічна сутність і показники оцінки***

Змістовно технологічне відтворення відображає постійно повторюваний, циклічний процес створення та використання технологій у виробництві товарів і наданні послуг, їх старіння та заміни на нові. Для сучасної економіки притаманні технології, що ґрунтуються на досягненнях науково-технічного прогресу, використовуються для виробництва товарів і надання послуг з економічних ресурсів, втілюються у факторах виробництва, забезпечуючи набуття ними вищої якості, постійно оновлюються відповідно до зростаючих потреб людей у більшій кількості та якості благ.

Технологічне відтворення є безперервним процесом функціонування й розвитку технологій виробництва товарів і надання послуг на основі впровадження

ко О.С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст : моногр. — К. : Генеза, 2009. — 248 с.

² Див.: Шовкун І.А. О роли финансового механизма инновационно-технологического развития экономики // Общество и экономика. — 2010. — № 10-11. — С. 81–104; Особова О. СБУ ліквідувала 8 “конвертів” // Урядовий кур’єр. — 23 трав. — 2012; Буткевич Б., Скоркін К. Северодонець: як олігархічно-люмпенська модель економіки знищує окремо взяте місто // Український тиждень. — 4 жовт. — 2012. — № 40.

³ Див.: Юрків Н.Я. Регіональні чинники фінансової безпеки реального сектору економіки // Фінанси України. — 2011. — № 12. — С. 99–110.

⁴ Див.: Фінансове забезпечення оновлення виробничого апарату // Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку ; [під ред. Ю. В. Кіндзерського]. — К. : 2009. — С. 223–270.

науково-технічних досягнень, який забезпечує якісне оновлення усіх економічних ресурсів — техніки, сировини і матеріалів, кваліфікації працівників тощо. Специфіка технологічного відтворення органічно пов'язана з відтворенням тієї частини економічних ресурсів (насамперед, матеріально-технічних), у якій втілено технології, яка використовується у процесі виробництва упродовж певної кількості циклів і переносить (одразу або поступово) свою вартість на новостворений товар. Життєвий цикл технології включає стадії від зародження та впровадження технологічних інновацій у виробництво до їх застарівання та виведення з експлуатації. Залежно від того, на якому етапі циклу перебуває технологія, що впроваджується і використовується у виробництві, розрізняється характер відтворення (просте, розширене, звужене). Сутність розширеного технологічного відтворення полягає у впровадженні прогресивних (якісніших і продуктивніших, ніж існуючі) техніки і технологій виробництва, що, у свою чергу, забезпечує виробництво нової продукції, збільшення обсягів і продуктивності виробництва, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів на базі розвитку науки та інфраструктури.

Фінансовий потенціал як економічне поняття розглядається науковцями на рівнях держави ⁵, регіону ⁶ та підприємства ⁷. При цьому фінансовий потенціал підприємства є базовим поняттям, з яким органічно пов'язані фінансові потенціали регіону і держави. Економічний взаємозв'язок фінансових потенціалів підприємства та держави (регіону) відображається у відносинах розподілу й перерозподілу доходів. Зазначені взаємовідносини, прямі та зворотні зв'язки проявляються через показники сум податкових платежів підприємства до бюджетів усіх рівнів, податкового навантаження, а також державного фінансування проектів виробничо-технологічного переозброєння підприємства тощо. Огляд трактувань фінансового потенціалу показує, що в основу розуміння цього поняття закладаються фінансові ресурси, використання яких у процесі економічних відносин створює певні фінансові можливості для

---

⁵ Див.: *Боровикова Е.В.* Финансовый потенциал как комплексный показатель эффективности финансово-бюджетной политики // Экономический анализ: теория и практика. — 2008. — № 18. — С. 25–28; *Шумська С.С.* Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки // Фінанси України. — 2007. — № 5. — С. 55–64.

⁶ Див.: *Исаев Э.А.* Финансовый потенциал крупного экономического региона (концепция формирования и регулирования) : моногр. — М. : Экономика, 2007. — 208 с.; *Тимошенко О.В.* Фінансовий потенціал як основа соціально-економічного розвитку територіальної громади // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2012. — № 1. — С. 123–126; *Яруллин Р.Р., Галимова Г.А.* Теоретические основы финансового потенциала региона // Современные проблемы науки и образования. — 2011. — № 6 [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.science-education.ru/100-r5094>; *Прокопенко Р.А., Иванова Т.Б.* Финансовый потенциал территорий: оценка и принятие управленческих решений // Региональная экономика: теория и практика. — 2007. — № 11. — С. 82–90.

⁷ Див.: *Новиков Д.В.* Оценка финансово-экономического потенциала организаций, выпускающих нанопродукцию // Финансовая аналитика: проблемы и решения. — 2011. — № 27. — С. 46–56; *Шабалин Е.М., Карп М.В.* Мифы реальной оценки финансового состояния российских предприятий // Финансы и кредит. — 2012. — № 17. — С. 30–34; *Стахно Н.* Сутність методичного підходу до оцінки фінансового потенціалу з позиції економічної безпеки при оцінці фінансових потоків // Економічний аналіз. 2011 рік. — Вип. 8. — Ч. 2. — С. 323–326; *Богдан Ю.М.* Аналіз та оцінка фінансового потенціалу машинобудівного підприємства // Вісник економічної науки України. — 2011. — № 1. — С. 17–23; *Кирилова Л.І., Тодорова Д.Д.* Фінансовий потенціал підприємства та його складові // Сталій розвиток економіки. — 2012. — № 1. — С. 298–301; *Сидорова Н.І.* Фінансовий потенціал малих і середніх підприємств // Финансы и кредит. — 2012. — № 19. — С. 11–17; *Воробьев А.В.* Расчет финансового ресурсного потенциала при разработке и реализации финансовой стратегии предприятий водного транспорта // Региональная экономика: теория и практика. — 2008. — № 4. — С. 42–44.

реалізації наперед визначених завдань і досягнення накреслених результатів господарської діяльності. Фінансові ресурси утворюються і нагромаджуються у результаті господарської діяльності підприємства, залучаються із зовнішніх джерел і використовуються для підтримання сталості його економічної діяльності, на технологічне відтворення тощо. Отже, фінансовий потенціал технологічного відтворення можна трактувати як особливу форму фінансового потенціалу підприємства, яка відображає його фінансові відносини з приводу формування, нагромадження, розміщення та ефективного використання фінансових ресурсів за рахунок мобілізації власних коштів, а також залучення зовнішніх і позикових коштів, необхідних для впровадження й використання нових технологій виробництва.

Кількісна характеристика фінансового потенціалу виражається в абсолютних і відносних показниках. Набір оціночних показників залежить від трактування поняття фінансового потенціалу. Тому в одних випадках до нього включають ряд показників фінансового стану та ефективності підприємства (доходи, витрати, фінансові результати, рентабельність продажів і активів, структуру активів і пасивів, фінансову стійкість, ліквідність, платоспроможність, податкове навантаження). В інших випадках фінансовий потенціал конкретизують у певному переліку показників (власних, залучених і позикових ресурсів; ринкової вартості компанії (у кореляції із заставною вартістю) або фінансових результатів, які можуть використовуватись як власні ресурси для відтворення (чистий прибуток, амортизація)). Цілком обґрунтованим вважаємо підхід, коли комплексна оцінка фінансового потенціалу підприємства або галузі здійснюється за системою показників фінансових результатів, ефективності, ліквідності, фінансової стійкості. Тим самим окреслюються основні складові руху коштів та їх еквівалентів у його поточній операційній діяльності, обслуговуванні боргів і сплаті податків, інвестиційній та фінансовій діяльності. Застосування такого підходу дозволяє виявити здатність підприємства генерувати та залучати кошти, а також визначити його платоспроможність і фінансову гнучкість.

Тим часом традиційних показників оцінки фінансового потенціалу підприємства недостатньо для оцінки фінансового потенціалу технологічного відтворення. Для відображення такого потенціалу додатково до традиційних необхідно побудувати спеціальні показники. Зокрема, як один з них ми пропонуємо використовувати **коефіцієнт нагромадження власного капіталу (Кнвк)**, який показує частку джерел власних коштів, яка витрачається на збільшення власного капіталу. Він розраховується як співвідношення суми резервного капіталу і нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) звітного періоду до власного капіталу підприємства за аналогічний період.

Кнвк = (резервний капітал + нерозподілений прибуток (непокритий збиток)) / власний капітал.

Цей показник демонструє стратегію підприємства щодо нагромадження власного капіталу й розвитку основної діяльності за власні кошти⁸. Позитивна динаміка цього коефіцієнта свідчить про поступове нагромадження власного капіталу, негативна — про його втрату внаслідок збиткової діяльності або вилучення доходів власниками.

⁸ Див.: *Шеремет А.Д., Негашев Е.В.* Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. — М.: ИНФРА-М, 2008. — 208 с.

Доцільним вважаємо й використання такого спеціального показника, як **коефіцієнт відтворення виробничих активів за рахунок чистого грошового потоку (Квва)**. Він розраховується як співвідношення чистого грошового потоку за звітний період до величини матеріально-технічних активів за той самий період. Чистий грошовий потік визначається як сума чистого прибутку та амортизації⁹. До розрахунку активів включено лише ті з них, які безпосередньо обслуговують виробничий етап циклу господарського кругообороту, — необоротні активи, товарно-матеріальні запаси і незавершене виробництво. Решта активів підприємства, які обслуговують етапи грошових розрахунків, до уваги не береться. Активи, обрані для розрахунку цього коефіцієнта, переважно мають матеріальну форму і тим самим відображають технологічні особливості виробничого процесу. Решта ж активів втілена в універсальні грошові форми і не несе технологічних рис.

Квва = чистий грошовий потік / виробничі активи = (чистий прибуток + амортизація) / (необоротні активи + товарно-матеріальні запаси + незавершене виробництво).

Економічна сутність цього коефіцієнта полягає у визначенні пропорції між доступними підприємству коштами, які потенційно можуть направлятися на технологічне відтворення у формі інноваційного оновлення або реновації матеріально-технічних активів, і фактичною величиною цих активів. Коефіцієнт показує величину чистого грошового потоку, одержану підприємством протягом звітного періоду, відносно виробничих активів, а отже — яку їх частку можна відтворити за умови повного використання чистого прибутку та амортизації. Чи будуть кошти чистого грошового потоку використані на цілі виробничо-технологічного відтворення, залежить від економічної політики, яку реалізують власники підприємства.

Ще одним спеціальним показником може слугувати **коефіцієнт співвідношення чистого грошового потоку і чистого доходу (Кс)**, який показує питому вагу амортизації та чистого прибутку в чистому доході у звітному періоді. Цей показник розраховується так:

Кс = чистий грошовий потік / чистий дохід.

У нашому дослідженні увагу зосереджено на виявленні фінансового потенціалу технологічного відтворення на основі використання власних коштів підприємств. Тому для відображення цього потенціалу обрано комплекс показників у складі чистого грошового потоку як власного фінансового ресурсу підприємства; відносного показника потужності чистого грошового потоку в чистому доході; ефективності діяльності підприємства, а також коефіцієнти нагромадження власного капіталу і відтворення виробничих активів. Показники ефективності діяльності підприємства обрано з тієї причини, що вони безпосередньо відображають економічну результативність використання технологій виробництва. Також вони вимірюють величину прибутку з точки зору обсягів реалізації продукції або обсягів залучених у виробництво факторів за існуючих технологічних обмежень. Застосування прогресивніших технологій виробництва зменшує технологічні обмеження, що, у свою чергу, позитивно впливає на обсяг прибутку та ефективність діяльності фірми¹⁰.

⁹ Див.: Уолш К. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства; [пер. з англ. Л. Л. Лазебний]. — К.: Всеуито; Наукова думка, 2001. — С. 117, 282–283.

¹⁰ Див.: Замулин О., Стирин К. Как различить причину и следствие? // Вопросы экономики. — 2012. — № 1. — С. 9.

Методи дослідження

Попередній статистичний аналіз, проведений автором, дозволив виявити істотну диференціацію регіонів України за кожним з показників фінансового потенціалу технологічного відтворення у переробній промисловості ¹¹. Причому по кожному показнику ступінь диференціації та порядок регіонів у варіаційному ряду є різними. Тому використання методів аналізу варіації окремих ознак статистичної сукупності для визначення закономірностей міжрегіонального розподілу фінансового потенціалу є недостатнім.

Тим часом практичні потреби вироблення обґрунтованої державної політики регіонального розвитку зумовлюють необхідність класифікувати регіони України за рівнем фінансового потенціалу технологічного відтворення у переробній промисловості. Подібна класифікація дозволила б визначити орієнтири для розробки більш ефективної політики промислового розвитку на державному та регіональному рівнях. Також стала б можливою розробка обґрунтованої політики вирівнювання регіонів за рахунок прийняття якісних рішень про форми і методи фінансової підтримки їх промислового розвитку з боку держави. Наприклад, ця класифікація дозволила б визначити групи регіонів – які “гостро потребують” прямої фінансової підтримки від державної або регіональної влади, яким досить надання податкових стимулів, які є самодостатніми у промисловому розвитку.

Для класифікації регіонів за фінансовим потенціалом технологічного відтворення використано метод кластерного аналізу, який дає можливість виокремити класи однорідних одиниць сукупності у багатовимірному просторі, тобто сформувати однорідні групи регіонів за комплексом показників, які відображають фінансовий потенціал. Взагалі методи кластерного аналізу широко застосовуються у дослідженнях регіональної диференціації за рівнями економічного розвитку, а особливо – тоді, коли звичайних методів порівняльного аналізу та побудови рейтингів (комплексних оцінок) не досить ¹².

У пропонованому дослідженні диференціація регіонів за фінансовим потенціалом технологічного відтворення оцінюється на підставі даних форм статистичної звітності № 1 “Баланс” і № 2 “Звіт про фінансові результати” за видами економічної діяльності, що збираються Держстатом України. При цьому об’єктами спостережень є переробна промисловість та її технологічні сектори, які функціонують у регіонах країни. Ознаковий простір аналітичної моделі представлено такими показниками:

K_1 – чистий грошовий потік (сума амортизації та чистого прибутку) (млн. грн.);

K_2 – рентабельність сукупного капіталу (%);

K_3 – рентабельність власного капіталу (%);

K_4 – рентабельність власного капіталу за балансовим прибутком (%);

¹¹ Див.: Шовкун І.А. Оцінка фінансового потенціалу структурно-технологічних зрушень промисловості у регіонах України // Механізми реалізації стратегії інноваційно-технологічного розвитку України в умовах глобальних викликів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2012. – С. 338–354.

¹² Див.: Полтавський С.А. Методика оценки дифференциации субъектов РФ по уровню экономического развития (на основе оптимизационного нечеткого с-means алгоритма Беждек-Данна) // Региональная экономика: теория и практика. – 2008. – № 17. – С. 25; Доничев О.А., Красюкова Н.Л., Фраймович Д.Ю. Кластерный анализ как инструмент оценки социально-экономического развития регионов // Экономический анализ: теория и практика. – 2011. – № 47. – С. 39–45.

K_5 — рентабельність основного капіталу (%);
 K_6 — рентабельність реалізації (%);
 K_7 — коефіцієнт співвідношення чистого грошового потоку та чистого доходу (%);
 K_8 — коефіцієнт нагромадження власного капіталу;
 K_9 — коефіцієнт відтворення виробничих активів за рахунок чистого грошового потоку.

На основі статистичних спостережень по 27 регіонах і за 9 показниками було складено по 5 матриць вихідних даних про фінансовий потенціал переробної промисловості та її секторів — високотехнологічного, середньовисокотехнологічного, середньонизькотехнологічного та низькотехнологічного. Кожний об’єкт матриці (регіон) представлено як точку у дев’ятивимірному просторі ознак (показників). Кластеризація виконувалася за два часових періоди — 2007 і 2011 рр. — з метою виявлення тенденцій у змінах і сталості класів. Кластерний аналіз здійснено з використанням відповідного модуля програмного продукту STATISTICA 8.

Інтерпретація результатів кластерного аналізу

Для інтерпретації результатів кластерного аналізу методом К-середніх було розраховано середні величини за кожним показником для кожного кластера. Це дозволяє оцінити, наскільки кластери відрізняються між собою, а також провести економічний аналіз фінансової спроможності суб’єктів кластерів здійснювати технологічне відтворення за власні кошти. У таблиці 1 подано характеристики середніх значень ознак у кластерах за фактичними даними. Крім того, у таблиці наведено середні регіональні значення відповідних ознак у промисловості, що розширює можливості проведення аналітичних порівнянь. Узагальнені результати класифікації регіонів України за фінансовим потенціалом переробної промисловості подано у таблиці 2, де показано розмір кластерів за кількістю об’єктів, конкретизовано регіони, що входять до кожного кластера, і визначено якісний стан фінансового потенціалу кластерів.

Таблиця 1

Характеристики середніх значень ознак сформованих кластерів переробної промисловості за 2007–2011 рр.

Кластери	Сукупність показників фінансового потенціалу								
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9
2007 р.									
№ 1	8734,3	5,8	10,6	14,4	10,1	5,0	6,8	0,13	0,12
№ 2	2679,4	3,7	7,1	9,3	6,0	3,0	6,9	0,01	0,09
№ 3	23946,5	6,4	9,2	12,7	10,0	8,3	10,3	0,28	0,11
№ 4	36985,2	10,7	17,0	22,4	17,2	8,3	9,7	0,27	0,18
Промисловість (усього)	16403,3	6,7	11,3	15,1	11,0	5,7	8,0	0,16	0,13
2011 р.									
№ 1	8987,7	5,5	12,4	16,5	10,4	3,3	6,9	0,18	0,13
№ 2	971,6	3,5	10,7	13,6	7,0	3,4	6,6	–0,28	0,09
№ 3	2212,4	9,2	20,6	26,4	17,7	8,5	9,2	0,18	0,16
№ 4	290,4	3,8	–209,4	–265,0	36,4	–15,9	5,5	18,50	0,09
Промисловість (усього)	2204,7	5,4	5,6	7,4	11,6	4,2	7,4	0,60	0,12

Таблиця 2

**Результати кластеризації фінансового потенціалу переробної промисловості
у регіонах України за 2007–2011 рр.**

№ кластера	Кількість об'єктів	Регіони (області)	Якісні оцінки фінансового потенціалу
2007 р.			
№ 1	11	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Сумська; м. Севастополь	Достатній
№ 2	6	Івано-Франківська, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська	Задовільний
№ 3	3	Миколаївська; АР Крим; м. Київ	Надійний
№ 4	7	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Рівненська, Харківська, Хмельницька, Черкаська	Надійний
2011 р.			
№ 1	3	Донецька, Дніпропетровська; м. Київ	Надійний
№ 2	15	Чернігівська, Чернівецька, Черкаська, Хмельницька, Херсонська, Рівненська, Одеська, Миколаївська, Львівська, Луганська, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська, Житомирська; АР Крим	Кризовий
№ 3	8	Харківська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Запорізька, Волинська, Вінницька; м. Севастополь	Надійний
№ 4	1	Тернопільська	Кризовий

Оцінюючи фінансовий потенціал технологічного відтворення у переробній промисловості упродовж періоду спостережень, слід відзначити помітне зниження його кількісних і погіршення якісних параметрів. Зокрема, у 2011 р. (порівняно з 2007 р.) абсолютний обсяг чистого грошового потоку у переробній промисловості становив лише 13% від попереднього (тобто зменшився на 87%). Основними причинами стали скорочення чистих прибутків і розширення ареалу збиткових промислових підприємств. З падінням прибутків звужувалися фінансові ресурси відтворення виробничих активів за рахунок чистого грошового потоку, що і спричинило зниження рівня відповідного коефіцієнта.

За 2007–2011 рр. рівні рентабельності сукупного капіталу знизилися з 6,7% до 5,4% (або на –1,3%), власного капіталу – відповідно, з 11,3% до 5,6% (або на –5,7%), прибутковість реалізації продукції – з 5,7% до 4,2% (або на –1,5%). Зростання ж рентабельності основного капіталу на 0,6% стало результатом скорочення величини цього капіталу, яке відбувалося швидшими темпами, ніж скорочення прибутків. У цілому ефективність промислової діяльності впала на чверть або й на половину (за різними показниками), і це – тільки по колу прибуткових підприємств. Причиною таких негативних змін стало скорочення прибутків підприємств навіть без урахування збитків збиткових підприємств.

У переробній промисловості склалася суперечлива ситуація, коли за наявності прибутків, нехай і невеликих, не відбувається навіть простого відтворення матеріально-технічної бази, а тим більше – розширеного. Так, станом на кінець

2011 р., первісна вартість основних засобів переробної промисловості становила 611,3 млрд. грн., тоді як на кінець 2007 р. — 3691,1 млрд. грн. (тобто скоротилась у 6 разів). При цьому у 2011 р. ступінь зносу основних засобів промисловості досяг 61,3%, хоча у 2007 р. він був на рівні 59%. Таким чином, у промисловості зростав фізичний і моральний знос основних засобів, звужувалось їх відтворення. Матеріально-технічна база виробництва зменшувалась і занепадала, що, у свою чергу, спричиняло технологічну деградацію промислового виробництва.

Аналіз рівня коефіцієнта нагромадження власного капіталу промисловості показує, що, за формальними математичними розрахунками, за 2007–2011 рр. він нібито зріс з 0,16 до 0,60. Проте насправді у 2011 р. значна частина промислових підприємств мала непокриті збитки, а отже — взагалі була неспроможна нагромаджувати власний капітал за рахунок власних доходів. Звичайно, ці підприємства мають від’ємний коефіцієнт нагромадження власного капіталу. Наприклад, у 2011 р. у кластері № 2 рівень цього коефіцієнта становив –0,28 (див. табл. 1, 2). При цьому серед збиткових підприємств є такі, що мають обсяг непокритих збитків, більший від сукупного обсягу решти статей I розділу пасиву балансу “Власний капітал”. У таких підприємств підсумок I розділу пасиву балансу має від’ємне значення. Але при розрахунку коефіцієнта нагромадження власного капіталу від’ємне значення числівника (непокриті збитки) і від’ємне значення знаменника (підсумок I розділу пасиву балансу) дають позитивний результат, а рівень самого коефіцієнта виявляється досить високим. Так, у 2011 р. у кластері № 4 рівень цього коефіцієнта становить +18,5, хоча об’єкти відповідного кластера — промислові підприємства Тернопільської області — мають величезні непокриті збитки (у сумі –1434,9 млн. грн.) і від’ємний підсумок I розділу пасиву балансу (–380 млн. грн.). У такому випадку економічний зміст цього коефіцієнта повністю спотворюється — замість відображення нагромадження капіталу підприємства за рахунок його власних прибутків коефіцієнт показує вилучення цього капіталу внаслідок істотної збитковості економічної діяльності. Отже, нібито позитивні зміни у значеннях даного показника мають суто штучний характер. Насправді у промисловості зростають збитки і втрачається здатність нагромаджувати власний капітал.

Сформовані кластери переробної промисловості можна вибудувати у певній послідовності за рівнем фінансового потенціалу технологічного відтворення. У 2007 р. найвищий рівень мав кластер № 4, у якого значення усіх показників фінансового потенціалу є найбільшими порівняно з рештою кластерів і з середніми у промисловості регіонів (див. табл. 2). Наприклад, за обсягом чистого грошового потоку цей кластер випередив середній регіональний показник у 2,25 раза, за коефіцієнтом нагромадження капіталу — в 1,7 раза, за коефіцієнтом відтворення виробничих активів — у 1,4 раза. Кластер № 3 відставав від кластера № 4 за всією сукупністю показників, але за основними з них перевищував середні у промисловості. Кластер № 1, а за ним і кластер № 2 мали показники, нижчі від середніх у промисловості, тому володіли найменшим фінансовим потенціалом порівняно з рештою. Зокрема, найслабший за фінансовим потенціалом кластер № 2 поступався за обсягом чистого грошового потоку перед середнім регіональним показником на 84%, за коефіцієн-

том нагромадження капіталу — на 91%, а за коефіцієнтом відтворення виробничих активів — на 29%.

Ядро кожного кластера переробної промисловості складають промислові комплекси певних регіонів. Так, у 2007 р. ядро кластера № 4 складала промисловість Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та інших областей (всього 7 регіонів), кластера № 3 — відповідно, промисловість Миколаївської області, АР Крим і м. Києва (всього 3 регіонів), кластера № 2 — Івано-Франківської, Кіровоградської та інших областей (всього 6 регіонів), кластера № 1 — Вінницької, Волинської та інших областей (всього 11 регіонів) (див. табл. 2).

У 2007 р. якісний стан фінансового потенціалу кластерів переробної промисловості характеризувався як надійний (кластери № 4 і № 3), достатній (кластер № 1) і задовільний (кластер № 2). Змістовно такі оцінки означають, що кластери № 4 і № 3 добре забезпечені власними коштами і здатні здійснювати технологічні інвестиції без залучення зовнішніх позик. Потужність чистого грошового потоку, що генерується у цих кластерах, дозволяє провести просте відтворення матеріальних виробничих активів упродовж, відповідно, 6 і 9 років без залучення зовнішніх інвестицій. Кластер № 1 достатньо забезпечений виробничо-фінансовими ресурсами, проте для здійснення технологічних інвестицій потребує залучення довгострокових кредитів, інакше просте відтворення матеріальних активів триватиме не менш як 9 років. Кластер № 2 має задовільне фінансове забезпечення поточних виробничих запасів і витрат, але для технологічних інвестицій йому необхідно залучити значні обсяги коштів із зовнішніх джерел, а саме — довго- і короткострокові кредити. Без залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів коштів власного грошового потоку вистачає на просте відтворення лише 8,9% сукупної вартості матеріально-технічних активів на рік.

У 2011 р. змінилася конфігурація кластерів переробної промисловості за складом суб'єктів, погіршилися кількісні та якісні характеристики їх фінансового потенціалу технологічного відтворення. Так, фінансовий потенціал кластерів № 3 і № 1 переважав решту, оскільки мав позитивну ефективність виробництва та вищі від середніх регіональні значення інших показників у промисловості. Якісний стан їх фінансового потенціалу оцінено як надійний. Суб'єкти кластерів № 2 і № 4 переважно мають великі непокриті збитки та від'ємні показники ефективності виробничої діяльності, а отже — їм не вистачає власних коштів навіть для її продовження, і взагалі вони перебувають на межі банкрутства. З огляду на це, їх фінансовий потенціал перебуває у кризовому стані, і вони не здатні здійснювати виробничо-технологічне відтворення.

Результати кластерного аналізу свідчать, що впродовж періоду спостережень відбулися негативні зрушення у кількісних і якісних характеристиках фінансового потенціалу технологічного відтворення у промисловості у регіонах України. Якісні оцінки фінансового потенціалу кластерів змінилися від стану “надійний” (10 регіонів) — “достатній” (11 регіонів) — “задовільний” (6 регіонів) у 2007 р. до стану “надійний” (11 регіонів) — “кризовий” (16 регіонів) у 2011 р. Отже, у 2011 р. фінансовий потенціал підприємств переробної промисловості більшості регіонів зазнав кризових змін. Ядро кластерів, які мають кризовий фінансовий потенціал, складають промислові комплекси Тернопільської, Чернігівської, Чернівецької та інших областей. На противагу цьому, ядро кластерів,

зарахованих до категорії надійних за фінансовим потенціалом, є досить постійним і включає в себе промислові підприємства Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей, м. Києва та ін. Тим часом у 2011 р. кількісні параметри сукупності показників фінансового потенціалу суб'єктів кластерів, які мають надійний фінансовий потенціал, дуже поступаються перед відповідними параметрами 2007 р. Наприклад, якщо у 2007 р. суб'єкти двох кластерів з надійним фінансовим потенціалом одержали чистий грошовий потік середнім обсягом 30,5 млрд. грн., то у 2011 р. він скоротився до 5,6 млрд. грн. (або на –81,6%).

Таким чином, у вітчизняній промисловості посилюється фінансове виснаження і розширюється коло підприємств, чий фінансовий потенціал технологічного відтворення перебуває у кризовому стані. Навіть у прибуткових промислових підприємств стрімко скорочуються обсяги власних джерел відтворення. Збиткові ж підприємства взагалі позбавлені таких джерел. Наслідком цих процесів є критичне звуження фінансових передумов навіть для простого відтворення техніко-технологічного базису галузі. За таких фінансових умов інноваційно-технологічний розвиток є неможливим. Навпаки, і надалі поглиблюватиметься технологічний регрес ¹³.

*Закінчення статті – у наступному номері журналу.
Стаття надійшла до редакції 17 жовтня 2012 р.*

---

¹³ Див.: Шнипко О.С. Зазнач. праця. – С. 69–144.